

การศึกษาเพลงไทยที่เกี่ยวข้องกับนกสู่แรงบันดาลใจ ในการสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์: นกชายเลนปากช้อน*

ปกป้อง ขำประเสริฐ**

บุษกร บิณฑสันต์***

Received: 7 August 2023

Revised: 20 November 2023

Accepted: 22 November 2023

บทความวิจัยฉบับนี้ศึกษาเพลงไทยที่เกี่ยวข้องกับนกจากหลักฐานดังปรากฏในหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้อง 9 ฉบับ จำนวน 66 เพลง ผลการวิจัยพบว่ามีเพลงไทยที่เกี่ยวข้องกับนกแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) กลุ่มเพลงที่ปรากฏทำนองเลียนแบบพฤติกรรมนก 2) กลุ่มเพลงที่ปรากฏกระสวนจังหวะเลียนแบบพฤติกรรมนก 3) กลุ่มเพลงที่ใช้นกเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งอื่น 4) กลุ่มเพลงที่มีชื่อเพลงเกี่ยวข้องกับนกแต่ไม่ปรากฏทำนองหรือจังหวะที่ชัดเจนว่ามีความเกี่ยวข้องกับนก

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต เรื่อง “การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์: นกชายเลนปากช้อน” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างองค์ความรู้ด้านการสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ ซึ่งส่วนหนึ่งของผลงานสร้างสรรค์ดังกล่าวนำมาจากผลการวิเคราะห์เพลงไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับนกเท่าที่สืบค้นได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

บทความวิจัย

บทคัดย่อ

คำสำคัญ

เพลงไทย;
นก;
การประพันธ์เพลง

* บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต เรื่อง “การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์: นกชายเลนปากช้อน” หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

** นิสิตหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดต่อได้ที่: pkpbru@gmail.com

*** ศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดต่อได้ที่: bsumrongthong@yahoo.com

A Study of Thai Songs Related to Birds as An Inspiration for the Creation of Doctoral Music Composition: "Spoon-Billed Sandpiper"*

Received: 7 August 2023

Revised: 20 November 2023

Accepted: 22 November 2023

Pokpong Khamprasert**

Bussakorn Binson***

This research article studies 66 Thai songs related to birds from 9 related books and documents. The results show that these Thai songs related to birds can be divided into 4 groups: 1) songs that imitate the behavior of birds in terms of melody; 2) songs that imitate the behavior of birds in terms of rhythmic pattern; 3) songs that use birds as metaphors for other things; 4) songs whose titles contain bird names, but whose melody and rhythmic pattern are not related to birds.

This article is part of a doctoral dissertation for the Doctor of Fine Arts program at Chulalongkorn University, entitled "Doctoral Music Composition: Spoon-billed Sandpiper." The objective is to contribute to the body of knowledge on the creation of music composition. The results from analyzing Thai songs related to birds that have been found from the past to the present form partial basis for this particular creative work.

Research Article

Abstract

Keywords

Thai songs;
birds;
music composition

* This article is part of a doctoral dissertation entitled "Doctoral Music Composition: Spoon-Billed Sandpiper", Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University.

** Ph.D. candidate, Doctor of Fine and Applied Arts, Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University, e-mail: pkpbru@gmail.com

*** Professor, Thai Music Program, Department of Music, Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University, e-mail: bsumrongthong@yahoo.com

1. บทนำ

ดนตรีไทยมีความผูกพันกับธรรมชาติอย่างแยกไม่ออก เครื่องดนตรีไทยส่วนใหญ่ผลิตจากวัสดุธรรมชาติด้วยกรรมวิธีที่เรียบง่าย บทเพลงไทยจำนวนมากก็ได้รับแรงบันดาลใจมาจากธรรมชาติรอบตัวของผู้ประพันธ์ เราจึงพบชื่อเพลงที่เกี่ยวข้องกับพืชและสัตว์ปรากฏอยู่ในชื่อบทเพลงไทยจำนวนมาก

นกเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่ผูกพันกับคนไทยมาอย่างช้านาน เนื่องจากประเทศไทยตั้งอยู่บนภูมิศาสตร์ที่มีความหลากหลายทางระบบนิเวศ ทำให้มีนกอาศัยอยู่ในประเทศไทยมากกว่า 1,000 ชนิดในปัจจุบัน (eBirds, 2023) ซึ่งแบ่งออกเป็นนกสองกลุ่มหลักๆ ได้แก่ นกประจำถิ่นที่สร้างรังวางไข่ในประเทศไทยและนกที่อพยพเข้ามาหากินในประเทศไทยในช่วงฤดูหนาว โดยแต่ละช่วงฤดูกาลจะพบว่ามีนกต่างชนิดแวะเวียนเข้ามาให้พบเห็น โบราณจารย์หลายท่านได้สังเกตพฤติกรรมนกชนิดต่างๆ เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดบทประพันธ์เพลงที่เกี่ยวกับนกมากมาย แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกันของความหลากหลายทางชีวภาพที่ส่งเสริมให้สุนทรีย์ภาพของชาติเจริญงอกงาม

เพลงที่เกี่ยวข้องกับนกในประเทศไทยสืบค้นได้ตั้งแต่สมัยยุคกรุงศรีอยุธยาและปรากฏร่องรอยบทเพลงที่เกี่ยวกับนกตลอดระยะเวลาของประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน การศึกษาลักษณะและกลวิธีการประพันธ์เพลงที่เกี่ยวข้องกับนกในบทความนี้จะทำให้ทราบถึงแรงบันดาลใจของนักอันเป็นที่มาของบทเพลงต่างๆ และยังทราบถึงกลวิธีในการประพันธ์เพลงที่มีแรงบันดาลใจจากนก รวมถึงทราบว่านกชนิดต่างๆ ที่เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดผลงานเพลงนั้นมีนกชนิดใดบ้าง ผลการศึกษาดังกล่าวจะเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์: นกชายเลนปากช้อนต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาบทเพลงไทยที่เกี่ยวข้องกับนก เพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์: นกชายเลนปากช้อน

3. ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาเพลงไทยและเพลงพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับนก เพื่อนำกลวิธีต่างๆ เช่น ทำนองและจังหวะเป็นแนวทางสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์: นกชายเลนปากช้อน

4. วิธีดำเนินการวิจัย

4.1 ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

งานวิจัยเรื่องการสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์: นกขายเลนปากช้อน ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยการลงพื้นที่ในการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้และประสบการณ์

4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือในการวิจัยเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อและประเด็นสำคัญต่างๆ ที่ผู้วิจัยศึกษา โดยการออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโดยใช้แบบสัมภาษณ์ แบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับนกขายเลนและมูลบทที่เกี่ยวข้อง
2. แบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและศิลปินที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาทางดุริยางคศิลป์ไทย

4.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

งานวิจัยเรื่อง “การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์: นกขายเลนปากช้อน” ผู้ศึกษาได้รวบรวมบทเพลงที่มีความเกี่ยวข้องกับนก เพื่อศึกษาแนวคิดและวิธีการประพันธ์แล้วนำผลการวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องมาสร้างสรรค์เพลงดังกล่าว โดยสืบค้นจากหนังสือและแหล่งค้นคว้าดังต่อไปนี้

1. ฐานข้อมูลทะเบียนเพลงไทยตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพดนตรีไทย ทบวงมหาวิทยาลัย
2. หนังสือฟังและเข้าใจเพลงไทย ของมนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลตัญญ์
3. หนังสือสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัติและบทร้องเพลงเถา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน
4. หนังสือสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัติเพลงเกร็ดและเพลงละคร ฉบับราชบัณฑิตยสถาน
5. หนังสือสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัติและบทร้องเพลงตับ ประวัติเพลงหน้าพาทย์ และเพลงโหมโรง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน
6. หนังสือสารานุกรมเพลงไทยของณรงค์ชัย ปิฎกรัตน์
7. หนังสือเพลงไทยตามนัยประวัติของครูเงิน
8. หนังสือปกิณกะการดนตรีและเพลงไทยของสมบัติ จำปาเงิน และสำเนียง มณีกาญจน์
9. หนังสือเพลงมโหรีแห่งกรุงศรีอยุธยาของพงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์
10. ประสบการณ์ส่วนตัวและการสัมภาษณ์

5. ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์: นกชายเลนปากช้อน” ผู้ศึกษาได้รวบรวมบทเพลงที่มีความเกี่ยวข้องกับนก เพื่อศึกษาแนวคิดและวิธีการประพันธ์แล้วนำผลการวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องมาสร้างสรรค์เพลงดังกล่าว โดยสืบค้นจากหนังสือและแหล่งค้นคว้าทั้ง 10 แหล่งข้อมูล จากการสืบค้นพบว่า มีเพลงที่มีความเกี่ยวข้องกับนกจำนวนทั้งหมด 66 เพลง โดยผู้ศึกษาได้สรุปผลการสืบค้นตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1

รายชื่อเพลงที่เกี่ยวข้องกับนกที่ปรากฏในเอกสารทั้ง 9 ฉบับและชื่อนกที่เกี่ยวข้องกับเพลง

ลำดับ	ชื่อเพลง	ประเภท	ผู้ประพันธ์	ชื่อภาษาไทย	Common name	Scientific name	หมายเหตุ
1.	กาจับปากโลง	สองไม้	ไม่ปรากฏ	อีกา	Large-Billed Crow	<i>Corvus macrohynchos</i>	
2.	กาเดินก่อน	พื้นบ้าน	ไม่ปรากฏ	อีกา	Large-Billed Crow	<i>Corvus macrohynchos</i>	
3.	การเวก	ปรบไค้	ไม่ปรากฏ				สัตว์หิมพานต์
4.	การเวกตัวผู้	ปรบไค้	ไม่ปรากฏ				สัตว์หิมพานต์
5.	การเวกตัวเมีย	ปรบไค้	ไม่ปรากฏ				สัตว์หิมพานต์
6.	กาเรียนทอง	ปรบไค้	ไม่ปรากฏ	นกกระเรียนพันธุ์ไทย	Eastern Sarus Crane	<i>Ardea antigone Linnaeus</i>	
7.	กาเรียนทองตัวผู้	ปรบไค้	ไม่ปรากฏ	นกกระเรียนพันธุ์ไทย	Eastern Sarus Crane	<i>Ardea antigone Linnaeus</i>	
8.	กาเรียนทองตัวเมีย	ปรบไค้	ไม่ปรากฏ	นกกระเรียนพันธุ์ไทย	Eastern Sarus Crane	<i>Ardea antigone Linnaeus</i>	
9.	กาเรียนร่อน		ไม่ปรากฏ	นกกระเรียนพันธุ์ไทย	Eastern Sarus Crane	<i>Ardea antigone Linnaeus</i>	
10.	กินนรรา	สองไม้					สัตว์หิมพานต์
11.	กินรีร่อน	ระบำ	क्रमन्त्री ตราโมท				สัตว์หิมพานต์
12.	ขับนก	สองไม้	ไม่ปรากฏ				ระบุไม่ได้
13.	เขมรนางนก		ไม่ปรากฏ				ระบุไม่ได้
14.	แขกนกเอี้ยง		ไม่ปรากฏ			วงศ์ <i>Mynas</i>	มีหลายชนิด
15.	แขกยิ้งนก	สองไม้	ไม่ปรากฏ				ระบุไม่ได้
16.	จีนพญาครุฑ	สองไม้	ไม่ปรากฏ				สัตว์หิมพานต์
17.				นกกาขี้นบ้าน	Magpie Robin	<i>Copsychus saularis</i>	
18.	ดับนก (แม่ศรีทรงเครื่อง)	สองไม้	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์	นกโพระดกธรรมดา	Lineated Barbet	<i>Megalaima lineata</i>	
19.				นกกาเหว่า	Asian Koel	<i>Eudynamys scolopaceus</i>	
20.				ไก่ป่า	Red Junglefowl	<i>Gallus gallus</i>	
21.	แผละ	หน้าพาทย์	ไม่ปรากฏ				
22.	นกกระจอก ต้องกระเบื่องร่อน		มโหรีกรุงเก่า	นกกระจอกบ้าน	Eurasian Tree Sparrow	<i>Passer montanus</i>	สูญ
23.	นกกระจอกทอง	ปรบไค้	ไม่ปรากฏ	นกกระจอกบ้าน	Eurasian Tree Sparrow	<i>Passer montanus</i>	
24.	นกกระจาบทอง	ปรบไค้	ไม่ปรากฏ	นกกระจาบทอง	Asian Golden Weaver	<i>Ploceus hypoxanthus</i>	
25.	นกขมิ้น	ปรบไค้	ไม่ปรากฏ	นกขมิ้นน้อยธรรมดา	Common lora	<i>Aegithina tiphia</i>	
26.	นกขมิ้นตัวผู้	ปรบไค้	ไม่ปรากฏ	นกขมิ้นน้อยธรรมดา	Common lora	<i>Aegithina tiphia</i>	

ลำดับ	ชื่อเพลง	ประเภท	ผู้ประพันธ์	ชื่อภาษาไทย	Common name	Scientific name	หมายเหตุ
27.	นกขมิ้นตัวเมีย	ปรบไก่	ไม่ปรากฏ	นกขมิ้นน้อยธรรมดา	Common lora	<i>Aegithina tiphia</i>	
28.	นกขมิ้นเมอญู	ภาษา	ไม่ปรากฏ	นกขมิ้นน้อยธรรมดา	Common lora	<i>Aegithina tiphia</i>	
29.	นกเขาชะแมร์	ปรบไก่	หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)	นกเขาใหญ่	Spotted Dove	<i>Spilopelia chinensis</i>	
30.	นกเขาเขมร		ไม่ปรากฏ			วงศ์ <i>Columbidae</i>	มีหลายชนิด
31.	นกเขามะราปี	ระบำ	ครุมนตรี ตราโมท			วงศ์ <i>Columbidae</i>	มีหลายชนิด
32.	นกจาก	ปรบไก่	ไม่ปรากฏ	เป็ดพม่า	Ruddy Shelduck	<i>Tadoma ferruginea</i>	
33.	นกไชยีนข้ามทุ่ง	พื้นบ้าน	ไม่ปรากฏ			วงศ์ <i>Picidae</i>	มีหลายชนิด
34.	นกโพระดก		ไม่ปรากฏ	นกโพระดกธรรมดา	Lineated Barbet	<i>Megalaima lineata</i>	
35.	นกרון		ไม่ปรากฏ				ระบุไม่ได้
36.	นกเอี้ยงตัวผู้		ไม่ปรากฏ			สกุล <i>Acridotheres</i>	มีหลายชนิด
37.	นกเอี้ยงตัวเมีย		ไม่ปรากฏ			สกุล <i>Acridotheres</i>	มีหลายชนิด
38.	นางนกขอม		ไม่ปรากฏ				ระบุไม่ได้
39.	นางนกควญ		ไม่ปรากฏ				ระบุไม่ได้
40.	พระลอดตามไก่อ		ไม่ปรากฏ	ไก่อป่า	Red Junglefowl	<i>Gallus gallus</i>	
41.	มยุราภิรมย์	สองไม้	ครุมนตรี ตราโมท	นกยูงไทย	Green Peafowl	<i>Pavo muticus</i>	
42.	เมอญูนกขมิ้น	ภาษา	ไม่ปรากฏ	นกขมิ้นน้อยธรรมดา	Common lora	<i>Aegithina tiphia</i>	
43.	ระบำนกกรงหัวจุก	ระบำ	วิทยาลัยนาฏศิลป์ นครศรีธรรมราช	นกปรอดหัวโขน	Red-whiskered bulbul	<i>Pycnonotus jocosus</i>	
44.	ระบำนกเขามะราปี	ระบำ	ครุมนตรี ตราโมท	นกเขาใหญ่	Spotted Dove	<i>Spilopelia chinensis</i>	
45.				นกกระจาบธรรมดา	Baya Weaver	<i>Ploceus philippinus</i>	
46.	ระบำนกสามหมู่	ระบำ	ครุมนตรี ตราโมท	นกพิราบป่า	Rock Pigeon	<i>Columba livia</i>	
47.				นกแขกเต้า	Red-breasted parakeot	<i>Psittacula alexandri</i>	
48.				นกไต่ไม้สีสวย	Beautiful Nuthatch	<i>Sitta formosa</i>	
49.	ระบำสกุณาน่าน	ระบำ	รศ.ปกรณธ์ รอดช้างเผื่อน	นกขมิ้นแดง	Maroon Oriole	<i>Oriolus traillii</i>	
50.				นกปีกแพรสีม่วง	Purple Cochoa	<i>Cochoa purpurea</i>	
51.	แร้งกระพือปีก	สองไม้	ไม่ปรากฏ	พญาแร้ง	Red-headed Vulture	<i>Sarcogyps calvus</i>	
52.	สกุณากะพือปีก		ไม่ปรากฏ				ระบุไม่ได้
53.	สร้อยมยุรา	ปรบไก่	ครูแดง (ปี)	นกยูงไทย	Green Peafowl	<i>Pavo muticus</i>	
54.	สาธิตาแก้ว	สองไม้	ไม่ปรากฏ	นกเอี้ยงสาธิตา	Common Myna	<i>Acridotheres tristis</i>	
55.	สาธิตาเขมร	ปรบไก่	ไม่ปรากฏ	นกเอี้ยงสาธิตา	Common Myna	<i>Acridotheres tristis</i>	
56.	สาธิตาخمเดือน	ปรบไก่	ไม่ปรากฏ	นกเอี้ยงสาธิตา	Common Myna	<i>Acridotheres tristis</i>	
57.	เสมอดีนนก (บาทสกุณ)	หน้าพาทย์	ไม่ปรากฏ				ระบุไม่ได้
58.	หงส์คานแก้ว		ไม่ปรากฏ			สกุล <i>Cygnus</i>	มีหลายชนิด
59.	หงส์ทอง		ไม่ปรากฏ			สกุล <i>Cygnus</i>	มีหลายชนิด
60.	หงส์ทองทางมอญ		ไม่ปรากฏ			สกุล <i>Cygnus</i>	มีหลายชนิด
61.	หงส์ทองทางลาว		ไม่ปรากฏ			สกุล <i>Cygnus</i>	มีหลายชนิด
62.	หงส์บิน		ไม่ปรากฏ			สกุล <i>Cygnus</i>	มีหลายชนิด

ลำดับ	ชื่อเพลง	ประเภท	ผู้ประพันธ์	ชื่อภาษาไทย	Common name	Scientific name	หมายเหตุ
63.	หงส์ฟ่อน		ไม่ปรากฏ			สกุล <i>Cygnus</i>	มีหลายชนิด
64.	หงส์ร่อน		ไม่ปรากฏ			สกุล <i>Cygnus</i>	มีหลายชนิด
65.	หงส์ลีลา		ไม่ปรากฏ			สกุล <i>Cygnus</i>	มีหลายชนิด
66.	เอี้ยง-สาลิกา		ไม่ปรากฏ	นกเอี้ยงสาลิกา	Common Myna	<i>Acridotheres tristis</i>	

ตารางดังกล่าวเป็นการรวบรวมเพลงที่มีความเกี่ยวข้องกับนก ทั้งเพลงที่มีชื่อเกี่ยวกับนกและเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบพฤติกรรมนก เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลเพลงออกเป็นประเภทต่างๆ รวมถึงจำแนกชนิดนกที่ปรากฏในเพลงเหล่านั้น จากการศึกษาพบว่ามีเพลงที่เกี่ยวข้องกับนกทั้งหมด 66 เพลง จำแนกชนิดของนกได้ทั้งหมด 29 ชนิด ได้แก่ อีกา นกกระเรียนพันธุ์ไทย นกกางเขนบ้าน นกโพระดกธรรมดา นกกาเหว่า ไก่ป่า นกกระจอกบ้าน นกกระจาบทอง นกกิ่งไคร้คอดำ นกกิ่งไคร้สีทูลาบ นกสีชมพูสวน นกขมิ้นน้อยธรรมดา นกเขาใหญ่ เป็ดพม่า นกยูงไทย นกปรอดหัวโขน นกเขาใหญ่ นกกระจาบทธรรมดา นกพิราบป่า นกแขกเต้า นกไต้ไม้สีสวย นกขมิ้นแดง นกปิกแพร์สีม่วง พญาแร้ง นกเอี้ยงสาลิกา หงส์ในสกุล *Cygnus* นกเอี้ยงในสกุล *Acridotheres* นกแก้วในวงศ์ *Psittacidae* นกหัวขวานในวงศ์ *Picidae* นอกจากนั้นยังเป็นนกในจินตนาการทางพุทธคติที่ปรากฏในป่าหิมพานต์ 4 ชนิด ได้แก่ นกการเวก พญาครุฑ กิณรี และกนิรี ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่านกทั้งหมดที่เคยปรากฏในวิชาดุริยางคศิลป์ไทยเป็นนกป่าและนกทุ่ง ยังไม่เคยปรากฏว่านกในวงศ์นกชายเลน (*Wader*) ถูกนำมาเป็นแรงบันดาลใจในการประพันธ์หรือสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ไทย จึงถือว่าการสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์: นกชายเลนปากช้อน เป็นครั้งแรกที่นำนกชายเลนมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน ในขั้นตอนต่อไปนี้ผู้วิจัยจะได้สังเคราะห์เพลงที่รวบรวมได้ทั้ง 66 เพลง ออกเป็น 4 ประเภท เพื่อศึกษาร่องรอยและแนวคิดการประพันธ์เพลงเกี่ยวกับนก

จากการศึกษาทำนองเพลงที่มีความเกี่ยวข้องกับนก สามารถสรุปและจัดประเภทเพลงดังกล่าวตามกลวิธีการประพันธ์ที่ปรากฏในเนื้องาน (Content) ได้ 4 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มเพลงที่ปรากฏทำนองเลียนพฤติกรรมนก
2. กลุ่มเพลงที่ปรากฏกระสวนจังหวะเลียนพฤติกรรมนก
3. กลุ่มเพลงที่ใช้เป็นสัญญาณเพื่อแทนสิ่งอื่น
4. กลุ่มเพลงที่มีชื่อเกี่ยวกับนกแต่ไม่ปรากฏทำนองหรือจังหวะชัดเจนว่ามีความเกี่ยวข้องกับนก

5.1 กลุ่มเพลงที่ปรากฏทำนองเลียนพฤติกรรมนก

จอห์น เบวิส (John Bevis) ได้กล่าวถึงการที่มนุษย์ลอกเลียนเสียงของนกในช่วงเวลาต่างๆ ของประวัติศาสตร์ไว้ในบทความชื่อ “A Complete History of Collecting and Imitating Birdsong” มีใจความโดยสรุปว่า

นับแต่เริ่มมีการประพันธ์ เหล่ากวีและนักธรรมชาติวิทยาได้ทำการถ่ายทอดและบันทึกเสียงร้องของนกด้วยถ้อยคำที่ใช้สัญลักษณ์ต่างๆ มากมาย นับตั้งแต่การใช้อักษร “aaaaw” แทนเสียงของนกพรานหอยสีดำ จนกระทั่ง “zzzzzd” ของนกจาบปีกอ่อนลาซูลี การแทนคำด้วยตัวอักษรเหล่านี้บางครั้งก็มีความแตกต่างกัน เนื่องจากการรับเสียงรวมถึงวิธีการบันทึกของแต่ละคนมีความแตกต่างกัน

(Bevis, 2019)

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่านกเป็นแรงบันดาลใจที่ส่งผลให้มนุษย์สร้างสรรค์ผลงานต่างๆ มาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล ที่เห็นได้ชัดคือการที่มนุษย์พยายามเลียนพฤติกรรมของนกผ่านการสื่อสารกันในกลุ่มมนุษย์ เช่น การแทนเสียงนกด้วยอักษรในภาษาต่างๆ รวมถึงการใช้เสียงนกเป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรี

ในดนตรีไทยก็พบเพลงที่ผู้ประพันธ์ใช้พฤติกรรมของนกมาสร้างสรรค์ทำนองเพลงเช่นกัน โดยเฉพาะเพลงที่มีทำนองเสียงร้องของนกสอดแทรกอยู่ในส่วนต่างๆ ของเพลง ตามตัวอย่างดังนี้

5.1.1 เพลงที่มีทำนองเลียนพฤติกรรมการร้องของนกกิ้งโครงคอดำ

ภาพที่ 1. นกกิ้งโครงคอดำ

(ที่มา: <https://media.ebird.org/catalog?taxonCode=bkcsta1&sort=rating>)

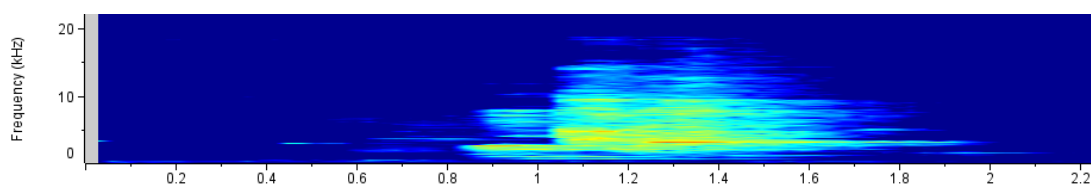
เสียงร้องของนกกิ้งโครงคอดำ (*Sturnus nigricollis*) นี้ได้ถูกใช้เป็นแรงบันดาลใจในงานศิลปะหลากหลายสาขา ในสาขาวรรณศิลป์ มีการแทนเสียงร้องของนกกิ้งโครงด้วยอักษรไทยว่า “อ้อยอ้อเอียง” ปรากฏครั้งแรกในบทดอกสร้อยสุภาษิต “นกกิ้งโครงเข้าโพรงนกเอี้ยง” ประพันธ์โดยพระยาพิณิจสารา (ทิม บุญยรัตนพันธุ์) ครั้งมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวินิจวิทยาการ รับราชการในกรมศึกษาธิการ จากหนังสือส่งเสริมการอ่านระดับประถมศึกษาเรื่อง “ดอกสร้อยแสนรัก” ซึ่งประพันธ์ไว้ดังนี้

นกเอี้ยงนกกิ้งโครง
อ้อยอ้อเอี้ยงอ้อยอ้อเอี้ยงส่งเสียงร้อง
แต่นกยังรู้ผิดจริง
แต่ผิดรับผิดพอผ่อนร่าย

หลงเข้าโพรงนกเอี้ยงเถียงเจ้าของ
เจ้าของเขาวาน่าไม่อาย
นักปราชญ์รู้พลังไม่แม่นยำ
ภายหลังจระวังอย่าพลังเอย

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2538, น. 8)

สำหรับในสาขาศรียางคศิลป์นั้นก็พบบทเพลงที่มีแรงบันดาลใจจากนกกิ้งโครงเช่นกัน โดยปรากฏเพลงฉิ่งเพลงหนึ่งชื่อ “เพลงฉิ่งนกกิ้งโครง” โดยเพลงฉิ่งนกกิ้งโครงเป็นเพลงประเภทเพลงฉิ่ง อัตราจังหวะชั้นเดียว บรรเลงรวมอยู่ในเพลงเรื่องหลายเพลง เช่น เพลงฉิ่งพระฉันทน์ เพลงเรื่องนางหงส์ และใช้เป็นเพลงลูกบทต่อท้ายจากการบรรเลงเพลงต่างๆ ซึ่งจากการศึกษาเทียบเคียงเสียงร้องของนกกิ้งโครงประเภทต่างๆ ที่พบในประเทศไทย พบว่าเพลงฉิ่งนกกิ้งโครงนี้มีการเลียนเสียงร้องของนกกิ้งโครงคอดำในช่วงต้นของเพลงอย่างชัดเจน

ภาพที่ 2. Spectrogram เสียงนกกิ้งโครงคอดำ
(ที่มา: ปกป้อง ขำประเสริฐ สังเคราะห์ด้วยโปรแกรม Raven Pro)

เมื่อนำเสียงร้องดังกล่าวมาถอดเป็นกระสวนและบันทึกกระสวนจังหวะเสียงร้องของนกกิ้งโครงคอดำด้วยระบบโน้ตไทยของพระอภัยพลรบ (พลอย เพ็ญกุล) จะสามารถถอดเป็นกระสวนจังหวะได้ดังนี้

- X X X

ภาพที่ 3. กระสวนจังหวะเสียงร้องของนกกิ้งโครงคอดำ
(ที่มา: ปกป้อง ขำประเสริฐ)

ส่วนการแทนค่าเสียงสูงต่ำตามเสียงร้องของนกด้วยเสียงเครื่องดนตรีนั้นเป็นเรื่องที่ต้องใช้จินตนาการของแต่ละบุคคลในการถอดเสียง เนื่องจากแต่ละบุคคลก็ได้ยินเสียงร้องของนกแล้วตีความออกเป็นภาษามนุษย์แตกต่างกันไปตามความเห็นของแต่ละบุคคล เช่นในกลอนดอกสร้อยเรื่องนกกิ้งโครงเข้าโพรงนกเอี้ยงของพระยาพิณจสรา (ทิม บุญยรัตน์พันธุ์) ที่ยกตัวอย่างก็มีการถอดเสียงร้องของนกกิ้งโครงคอดำไว้เป็นภาษาไทยว่า “อ้อยอ้อเอี้ยง” โดยผู้ประพันธ์เพลงฉิ่งนกกิ้งโครงได้นำกระสวนเสียงร้องของนกกิ้งโครงคอดำมาประพันธ์เป็นวรรคขึ้นเพลงฉิ่งนกกิ้งโครงไว้ดังทำนองต่อไปนี้

- ฮู ม ฮู - ฮู ม ฮู - ฮู ม ฮู - ดุ - ฮู

ภาพที่ 4. โน้ตทำนองวรรคขึ้นเพลงฉิ่งนกกิ้งโครง
(ที่มา: ปกป้อง ขำประเสริฐ)

จากทำนองดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเป็นการเลียนแบบเสียงร้องของนกกิ้งโครงคอดำอย่างชัดเจน ซึ่งพฤติกรรมของนกกิ้งโครงคอดำนั้นมักจะร้องเป็นชุด ชุดละสามพยางค์ซ้ำๆ กัน สอดคล้องกับข้อมูลในหนังสือ นกเมืองไทยที่ระบุการจำแนกเสียงร้องของนกกิ้งโครงคอดำไว้ว่า “แหบก้องดังกังวานและสามารถร้องเป็น ท่วงทำนองเพลง อ้อย-อี-เอียง” (คณะบุคคลนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล, 2550, น. 314)

5.1.2 เพลงที่มีทำนองเลียนพฤติกรรมการร้องของนกเขาใหญ่

ภาพที่ 5. นกเขาใหญ่

(ที่มา: ปกป้อง ขำประเสริฐ บันทึกภาพเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2557)

นกในวงศ์นกเขา (Columbidae) ในประเทศไทยนั้นพบได้หลายชนิด เช่น นกเขาใหญ่ นกเขาวา นกเขาไฟ นกเขาเขียว นกเขาลายเล็ก นกเขาลายใหญ่ นกเขาพม่า แต่นกเขาที่มีบทบาทในงานศิลปะของไทยมากที่สุดคือนกเขาใหญ่ เนื่องจากเสียงร้องที่ชัดเจนและความหนาแน่นของประชากรนกที่มีจำนวนมาก และเป็นนกที่สามารถปรับตัวเข้ากับมนุษย์ในเขตชุมชนได้ จึงทำให้พบเห็นนกเขาใหญ่ได้บ่อย

นกเขาใหญ่เป็นนกประจำถิ่นของประเทศไทย พบได้บ่อยทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ คนไทยจึงคุ้นเคยกับนกเขาใหญ่เป็นอย่างดี เห็นได้จากการที่นกเขาปรากฏในงานศิลปะแทบทุกแขนง ด้วยเสียงร้องที่มีรูปแบบจดจำง่าย ศิลปินจึงถอดเสียงร้องของนกเขาเพื่อประกอบเข้าเป็นส่วนหนึ่งของงานวรรณศิลป์ ดังต่อไปนี้

บทละครเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนที่ 26 พระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งนางสร้อยทอง มีการใช้อักษรไทยเพื่อเลียนเสียงนกเขาใหญ่ว่า “คู๊กกู๊” ดังนี้

นกเขาเรียกคู๊กกู๊กู๊ก้อง
นกกดลดเลี้ยวเที่ยวหากิน

นกขุนทองเพลินพลอดยอกระถิน
นกขมิ้นบินโฉบจับโปบาย

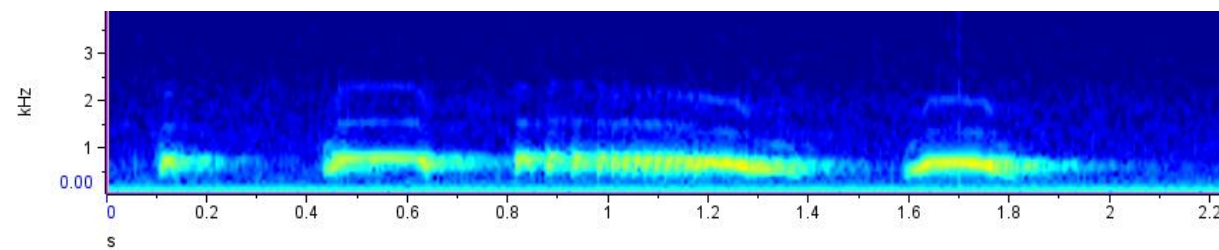
(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 2, 2544, น. 13)

บทละครเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนที่ 28 พลายงามได้นางศรีมาลา มีการใช้ภาษามนุษย์เพื่อเลียนเสียงนกเขาใหญ่ว่า “จู้หูกู จู้ฮูกู” ดังนี้

นกเขาจับเงื่อมเขาแล้วเคล้าคู่
อัญชันจับกิ่งต้นชิงชัน

จู้หูกูจู้ฮูกูเผ้าคู่ขัน
เบญจวรรณจับเจ้าเถาว์ลัยเปรียง

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 2, 2544, น. 80)

ภาพที่ 6. Spectrogram เสียงนกเขาใหญ่
(ที่มา: ปกป้อง ขำประเสริฐ สังเคราะห์ด้วยโปรแกรม Raven Pro)

เมื่อนำเสียงร้องของนกเขาใหญ่มาสังเคราะห์เป็นภาพ Spectrogram จะพบว่าเสียงของนกเขาใหญ่นั้น มีการร้องมากกว่าที่ปรากฏในบทประพันธ์ โดยพบว่ารูปแบบการร้องของนกเขาใหญ่นั้นมีกระสวนจังหวะดังนี้

- X X X	- X - -
---------	---------

ภาพที่ 7. กระสวนจังหวะเสียงร้องของนกเขาใหญ่
(ที่มา: ปกป้อง ขำประเสริฐ)

ในทางดุริยางคศิลป์พบว่า มีเพลงที่มีแรงบันดาลใจจากเสียงร้องของนกเขาใหญ่หลายเพลง แต่เมื่อพิจารณาจากเสียงนกเขาที่ปรากฏในเพลงต่างๆ พบว่ามีการตัดพยางค์สุดท้ายของเสียงนกเขาออกจาก “จู้ฮุกกรู จุก” เหลือเพียง “จู้ฮุกกรู” เช่น การเลียนเสียงนกเขาใหญ่โต้ตอบกันด้วยกลวิธีล้อ-รับ ในท่อนที่ 2 ของเพลงนกเขา ขะแมร์ สามชั้น ทางครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ดังนี้

หลวงประดิษฐ์ไพเราะได้กลับจากประเทศกัมพูชา เมื่อต้น พ.ศ. 2473 อันเพลงเขมรต่างๆ ที่หลวงประดิษฐ์ไพเราะได้มาครวานั้น เป็นเพลงอัตรา 2 ชั้นทั้งสิ้น และเพลงนกเขา ขะแมร์ก็อยู่ในจำพวกนี้ด้วย

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2476 หลวงประดิษฐ์ไพเราะจึงได้แต่งเพลงนกเขาขะแมร์ 2 ชั้น ที่ได้มาจากเขมนั้นขึ้นเป็นอัตรา 3 ชั้น ประดิษฐ์ให้มีทำนองสำเนียงเขมร มีลูกล่อลูกขัด และมีทำนองเลียนเสียงขลุ่ยของนกเขา ซึ่งนับว่าเป็นเพลงที่มีชั้นเชิงอันไพเราะยิ่งเพลงหนึ่ง
(มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลตัญญ์, 2523, น. 373)

ทำนองเลียนเสียงขลุ่ยของนกเขาในเพลงนกเขาขะแมร์ สามชั้น ปรากฏอยู่ในท่อนที่ 2 ของเพลง โดยปรากฏทำนองที่มีกลวิธีล้อ-รับ ดังต่อไปนี้

เครื่องนำ	----	- ม ต่ ล	----	- ม ต่ ล	-- ต่ ล	ช ล ต่ ม	-- ร ม	ช ล ต่ ล
เครื่องตาม	----	- ล ร ต่	----	- ล ร ต่	-- ล ช	ม ช ล ต่	- ม ช ล	ด่ ล ช ม

ภาพที่ 8. ทำนองเลียนเสียงขลุ่ยของนกเขาในเพลงนกเขาขะแมร์ สามชั้น
(ที่มา: ปกป้อง ขำประเสริฐ)

สังเกตได้ว่าทำนองดังกล่าวมีการเลียนเสียงนกเขาใหญ่เพียงบางส่วนเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าผู้ประพันธ์มีวิธีตัดทอนเสียงของนกเขามาใช้ในการประพันธ์เพียงบางส่วน ซึ่งเป็นกลวิธีการประพันธ์อีกแนวทางหนึ่งที่ไม่ได้ใช้เสียงร้องของนกทุกพยางค์ และจากทำนองดังกล่าวจะพบว่ามีการเลียนเสียงร้องของนกเขาใหญ่อย่างชัดเจนในช่วง 4 ห้องแรก โดยผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีล้อและรับด้วยทำนองและจังหวะเดียวกัน แต่เปลี่ยนบันไดเสียง เพื่อแสดงถึงอาการที่นกเขาสองตัวร้องตอบโต้กัน แม้ความเป็นจริงนกในธรรมชาติจะร้องตอบโต้ด้วยระดับเสียงใกล้เคียงกัน แต่จินตนาการของผู้ประพันธ์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากเสียงของนกก็สามารถเติมแต่งให้เพลงนั้นมีความหลากหลายของทำนองขึ้นไปได้อีกชั้น เพื่อความไพเราะของบทเพลงตามเจตนารมณ์ของผู้ประพันธ์

5.1.3 เพลงที่มีทำนองเลียนพฤติกรรมการร้องของนกโพระดก นกกาเหว่า นกกางเขน และไก่ป่า

ในบรรดาเพลงที่เกี่ยวข้องกับนกทั้งหมด เพลงดับแม่ศรีทรงเครื่องหรือ “เพลงดับนก” พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นเพลงที่ถือว่าการเลียนเสียงนกได้ใกล้เคียงที่สุด เนื่องจากเพลงดังกล่าวมีการประดิษฐ์เครื่องดนตรีสำหรับเลียนเสียงนกขึ้นใหม่ 4 ชนิดได้แก่ ขลุ่ยนกโพระดก (*Psilopogon lineatus*) ขลุ่ยนกกาเหว่า (*Eudynamys scolopaceus*) ขลุ่ยนกกางเขน (*Copsychus saularis*) และเครื่องเป่าเลียนเสียงไก่ (*Gallus gallus*)

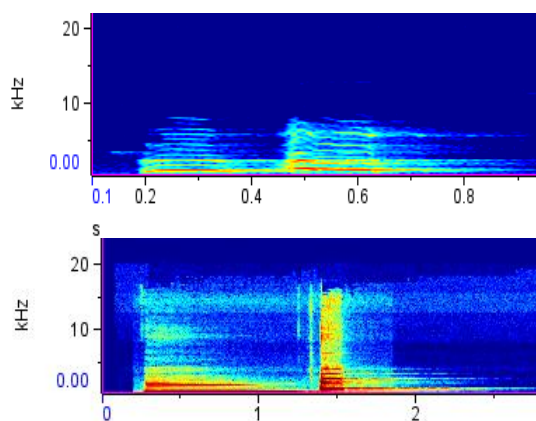
ภาพที่ 9. ภาพนกและขลุ่ยนกในเพลงดับแม่ศรีทรงเครื่อง
(ที่มา: ปกป้อง ขำประเสริฐ)

ครูมนตรี ตราโมท และครูวิเชียร กุลตัญญ์ ได้กล่าวถึงเพลงดับแม่ศรีทรงเครื่องว่า

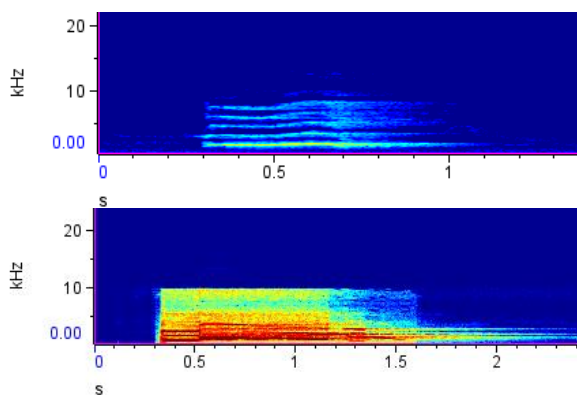
เพลงแม่ศรีทรงเครื่องอันแสดงเสียงสัตว์ป่าต่างๆ ซึ่งเป็นวิวัฒนาการของดนตรีไทย ด้านสำคัญนี้ เกิดขึ้นจากละครดึกดำบรรพ์เรื่องอิเหนา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงแต่งร่วมกับคณะที่ปรับปรุงละครดึกดำบรรพ์ โดยนำเอาเพลงแม่ศรี (ที่ต่อท้ายนุญฉาย) มาประดิษฐ์ลูกล่อลูกขัด เสียงสัตว์แทรกแซงเพิ่มเติมทรงเครื่องเข้าไป ดังที่ท่านเคยได้ยินบทร้องว่า “เสียงนกโพระดก มันร้องโฮกปิก อยู่ไหนไหน”

(มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลตัญญ์, 2523, น. 424)

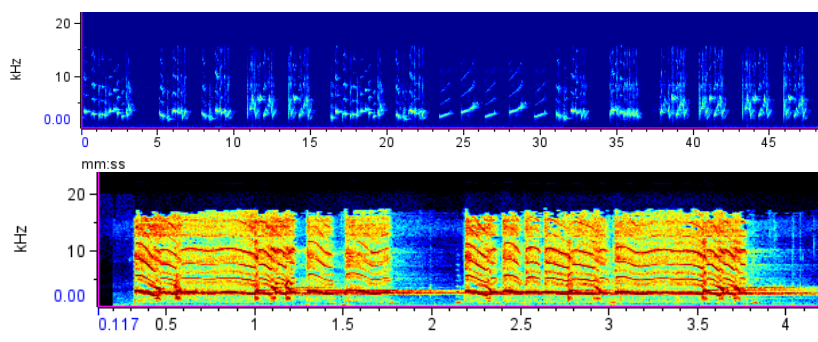
เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงเป็นเสียงนกทั้ง 4 ชนิดที่ปรากฏอยู่ในเพลงแม่ศรีทรงเครื่องนี้มีความใกล้เคียงกับเสียงนกจริง เนื่องจากนกทั้ง 4 ชนิดเป็นนกที่มีรูปแบบการร้องที่ค่อนข้างชัดเจน จดจำง่าย เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งเป็นผู้ที่สนพระทัยในธรรมชาติเป็นทุนเดิม ทรงได้ยินเสียงร้องอันคุ้นเคยของนกทั้ง 4 ชนิด จึงทรงคิดประดิษฐ์เครื่องเป่าเพื่อเลียนเสียงนกและนำมาบรรเลงในเพลงตับแม่ศรีทรงเครื่องที่พระองค์ทรงนิพนธ์ขึ้น เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบเสียงนกและเสียงขลุ่ยนกทั้ง 4 ชนิดผ่าน Spectrogram จะแปรผลได้ดังนี้

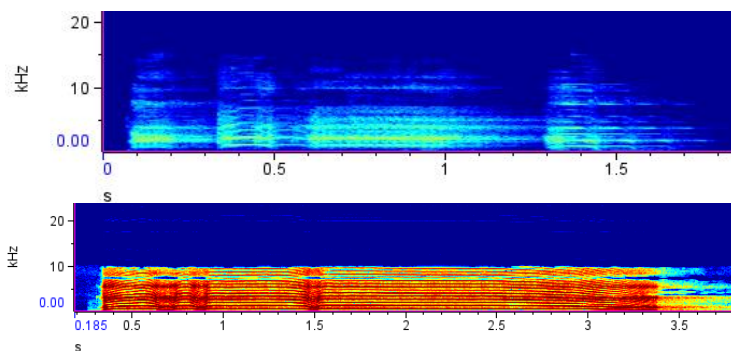
ภาพที่ 10. เปรียบเทียบเสียงนกโพระดกธรรมดากับเสียงขลุ่ยนกโพระดก
(ที่มา: ปกป้อง ขำประเสริฐ สังเคราะห์ด้วยโปรแกรม Raven Pro)

ภาพที่ 11. เปรียบเทียบเสียงนกกาเหว่ากับเสียงขลุ่ยนกกาเหว่า
(ที่มา: ปกป้อง ขำประเสริฐ สังเคราะห์ด้วยโปรแกรม Raven Pro)

ภาพที่ 12. เปรียบเทียบเสียงนกกาขเหนบ้านกับเสียงขลุ่ยนกกาขเหน
(ที่มา: ปกป้อง ขำประเสริฐ สังเคราะห์ด้วยโปรแกรม Raven Pro)

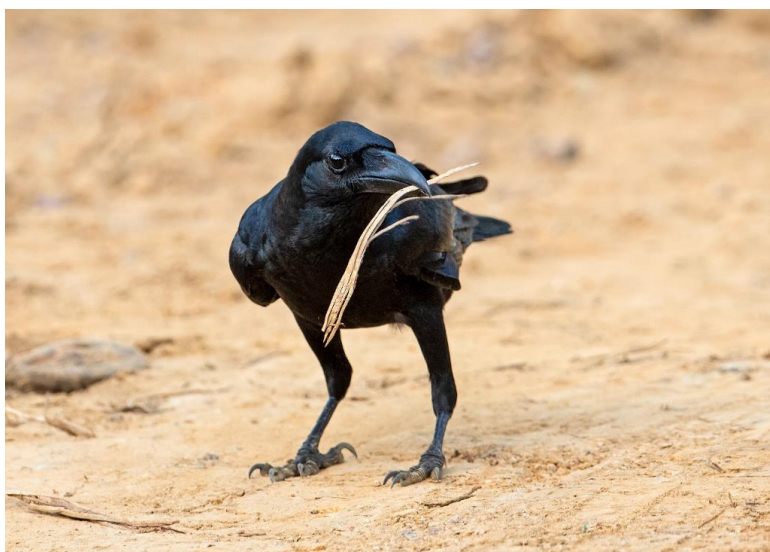
ภาพที่ 13. เปรียบเทียบเสียงไก่ป่ากับเครื่องเป่าเลียนเสียงไก่
(ที่มา: ปกป้อง ขำประเสริฐ สังเคราะห์ด้วยโปรแกรม Raven Pro)

จากการสังเคราะห์เสียงนกและเสียงขลุ่ยนกทั้ง 4 ชนิด โดยภาพด้านบนคือเสียงนกและภาพด้านล่างคือขลุ่ยนก พบว่าเสียงขลุ่ยนกทั้ง 4 ชนิด สามารถเลียนเสียงนกในธรรมชาติได้ใกล้เคียงความเป็นจริง โดยอาจจะมี ความผันแปรของเสียงบ้างตามประสบการณ์ของผู้บรรเลง หากผู้บรรเลงขลุ่ยนกท่านใดมีโอกาสได้ฟังเสียงนก ในธรรมชาติ ก็จะทำให้สามารถบรรเลงเลียนเสียงนกได้อย่างมีความใกล้เคียงมากยิ่งขึ้น ทั้งในด้านของระดับ เสียงสูง-ต่ำและจังหวะถี่-ห่างที่บางครั้งจินตนาการของผู้บรรเลงอาจจะผิดไปจากความเป็นจริงตามธรรมชาติ

5.2 กลุ่มเพลงที่ปรากฏกระสวนจังหวะเลียนพฤติกรรมนก

จากการศึกษาเพลงที่เกี่ยวข้องกับนก พบว่ามีเพลงอีกกลุ่มหนึ่งที่มีแรงบันดาลใจในการประพันธ์จาก การใช้พฤติกรรมต่างๆ ของนกนำมาถอดเป็นกระสวนจังหวะในเพลงเพื่อใช้จังหวะนั้นเลียนแบบพฤติกรรมนก ผ่านทำนองต่างๆ ซึ่งเพลงที่มีความโดดเด่นในการนำพฤติกรรมของนกมาถอดเป็นกระสวนจังหวะในการประพันธ์เพลง คือเพลงพื้นเมืองภาคอีสาน ดังตัวอย่างเพลงต่อไปนี้

5.2.1 เพลงที่มีจังหวะเลียนพฤติกรรมอีกาหรืออีกาปากหนา

ภาพที่ 14. อีกาหรืออีกาปากหนา

(ที่มา: https://media.ebird.org/catalog?sort=rating_rank_desc&mediaType=photo&taxonCode=labcro1)

อีกาหรืออีกาปากหนา (*Corvus macrorhynchos*) เป็นนกที่พบได้ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ด้วยลักษณะทางกายภาพที่เป็นเอกลักษณ์ มีสีดำ ขนาดตัวที่ใหญ่ เสียงร้องที่จดจำง่าย และพบบ่อยในเขตชุมชน ผู้คนจึงคุ้นเคยกับอีกาเป็นอย่างดี เพราะอีกามีพฤติกรรมที่บางครั้งก็ใช้ชีวิตและหากินร่วมกับคน จนเป็นที่มาของเพลงพื้นเมืองอีสานชื่อเพลงกาเต้นกอน

ครูทองใส ทับถนน ศิลปินมรดกอีสาน สาขาศิลปะการแสดง ดนตรีพื้นบ้าน (พิณ) ประจำปีพุทธศักราช 2555 ได้เล่าถึงที่มาของเพลงกาเต้นกอนความว่า “ลายกาเต้นกอนแต่ดึกดำบรรพ์ ที่มาของมันก็คือ สมัยพ่อแม่ไปไถนา พอพลุกงอกขึ้นไถขึ้นมาก่อนจะไถดิน ก็มีกาบินมาจิกกินกอนขึ้นไถ จิกไปจิกมากินแมลงต่างๆ เขาเรียกว่ากาเต้นกอน บรรยาการในการบรรเลงพิณลายกาเต้นกอนก็คล้ายกับกาเต้น ความหมายมันเป็นอย่างนั้น” (ทองใส ทับถนน, 2554)

ครูเปลื้อง ฉายรัศมี ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีพื้นบ้าน) ประจำปีพุทธศักราช 2529 ได้กล่าวถึงเพลงกาเต้นกอนว่า “บรรยาการท้องทุ่งนาในช่วงฤดูไถหว่าน ที่เมื่อไถนาแล้ว จะมีกาบินมาหาแมลงตามกอนดินในท้องนา ครูเปลื้องได้นำเอาลักษณะการกระโดดไปมาของกา มาเป็นจังหวะในการตีโปงลางลายกาเต้นกอนจึงมีทำนองขึ้นสูงบ้างต่ำบ้าง กระโดดไปมา เลียนแบบการกระโดดของกา ซึ่งลายกาเต้นกอนนี้ วงการดนตรีอีสานให้การยอมรับว่าเป็นผลงานดนตรีชิ้นเอกชิ้นหนึ่งของดนตรีอีสาน” (เปลื้อง ฉายรัศมี, 2557)

5.2.2 เพลงที่มีจังหวะเลียนพฤติกรรมนกหัวขวานหรือนกไซ

ภาพที่ 15. ภาพนกหัวขวานต่างออกลายจุดขณะบิน

(ที่มา: https://media.ebird.org/catalog?sort=rating_rank_desc&mediaType=photo&taxonCode=frbwoo1)

เพลงนกไซบินข้ามทุ่ง เป็นเพลงพื้นเมืองของภาคอีสานอีกเพลงหนึ่งที่ได้รับแรงบันดาลใจจากการเคลื่อนไหวของนก โดยคำว่านกไซหรือนกไซ (นกไซ) (พันศาสตร์พินภาษา, 2560) เป็นภาษาลาวหมายถึงนกหัวขวาน ซึ่งนกในวงศ์นกหัวขวานนี้มีพฤติกรรมการบินที่ชัดเจน โดยหลังจากออกตัวเมื่อนกทรงตัวได้แล้ว ขณะบินจะกระพือปีกบิน 1-2 ครั้ง แล้วจะหุบปีกเป็นระยะสั้นๆ จากนั้นจึงกระพือปีกใหม่เป็นชุดเช่นนี้ ทำให้สังเกตเห็นจังหวะการกระพือปีกได้ง่ายในขณะบิน ด้วยเหตุดังกล่าวผู้ประพันธ์จึงประพันธ์ทำนองเพลงนกไซบินข้ามทุ่งโดยใช้พฤติกรรมการบินของนกหัวขวานที่เป็นชุดสั้นๆ แล้วหยุดบิน มาเป็นแรงบันดาลใจในการประพันธ์เพลงโดยมีทำนองดังนี้

เพลงนกไขบินข้ามทุ่ง

- - - มุ	- ช - ล	- ล - ดั	- ช - ล	- - - มุ	- ช - ล	- ล - ดั	- ช - ล
- - - ดั	- รุ - มุ	- มุ - ชุ	- รุ - มุ	- - - ดั	- รุ - มุ	- มุ - ชุ	- รุ - มุ
- - - มุ	- ช - ล	- ล - ดั	- ช - ล	- - - มุ	- ช - ล	- ล - ดั	- ช - ล
- - - รุ	- ดั - ล	- ล - ดั	- ช - ล	- - - รุ	- ดั - ล	- ล - ดั	- ช - ล
- - - ล	- ช - ม	- ม - ช	- ร - ม	- - - ล	- ช - ม	- ม - ช	- ร - ม
- - - ดั	- มุ - รุ	- ดั - ล	- ช - ล	- มุ - ดั	- มุ - รุ	- ดั - ล	- ช - ล

ภาพที่ 16. โน้ตเพลงนกไขบินข้ามทุ่ง
(ที่มา: คู่มือเรียนดนตรี-นาฏศิลป์พื้นเมืองอีสาน, 2544, น. 4)

จากทำนองดังกล่าวเป็นไปได้ว่าเพลงนี้มีทำนองเป็นชุดสั้นๆ แล้วหยุดพัก ก่อนที่จะบรรเลงทำนองสั้นๆ สลับกับการหยุดต่อเนื่องไปโดยตลอดทั้งเพลง ซึ่งเมื่อพิจารณาควบคู่กับจังหวะการบินของนกหัวขวาน นับได้ว่า เพลงนี้สามารถถ่ายทอดพฤติกรรมการบินของนกหัวขวานได้อย่างสอดคล้องชัดเจน

5.3 กลุ่มเพลงที่ใช้นกเป็นสัญลักษณ์เพื่อแทนสิ่งอื่น

จากการศึกษาพบว่า มีเพลงที่มีชื่อเกี่ยวกับนกกลุ่มหนึ่งที่ไม่พบว่ามีทำนองหรือจังหวะใดแสดงท่าทีที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของนก แต่พบว่าบทขับร้องของเพลงเหล่านั้นมีการเปรียบเทียบนกกับคนอย่างมีนัยสำคัญ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

5.3.1 บทขับร้องเพลงนางนกรวญ

เพลงนางนกรวญและนางนกขอมเป็นเพลงเก่าที่ปรากฏชื่อในบทมโหรีกรุงศรีอยุธยา ตามหลักฐานที่ยังหลงเหลือมาถึงปัจจุบัน ปรากฏเนื้อร้องดังนี้

บทร้องเพลงนางนกรวญ

เจ้าเอยนกไฉ	เจ้าบินมาอยู่ยัดยัด
บินมาจนมืด	นางนกจะนอนรังไหน
มีรวงรังรา	ข้าจะให้เจ้าอาศัย
มาแล้วจะกลับไป	ยากแก่ใจนะเจ้าเอย

(มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลตันนท์, 2523, น. 12)

บทร้องเพลงนางนกขอม

นกเอยนกไฉ	จับกิ่งไม้ชิงอ่อนเขา
มีนามนกแขกเต้า	เคล้าคู่พลอดตึงเสียงคน
ตัวเมียแนบแอบอยู่	ตัวผู้ช่วยไฉชน
คาบเหยื่อเพื่อเลี้ยงตน	เหมือนหน้ามนกับพี่เอย ฯ 4 คำ

(มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลตันนท์, 2523, น. 12)

จากบทขับร้องของเพลงนางนกรวญและเพลงนางนภอมสรูปได้ว่า เนื้อร้องของทั้งสองเพลงมีการใช้โวหารแบบบุคลาธิษฐานในการเปรียบพฤติกรรมของนกกับกริยาของมนุษย์ ในเพลงนางนกรวญเปรียบเทียบว่านกที่มาอาศัยอยู่ชั่วคราว เมื่อถึงเวลาที่ต้องจากไป ทำให้เจ้าของที่พำนักเกิดความอาลัย ส่วนในเพลงนางนภอมมีการเปรียบเทียบคนกับนกว่า เห็นพฤติกรรมต่างๆ ของนกแล้วนึกถึงสตรีผู้เป็นที่รัก เป็นต้น

5.3.2 บทขับร้องเพลงนกขมิ้น

เพลงนกขมิ้นเป็นเพลงไทยยอดนิยมอีกเพลงหนึ่งที่กล่าวถึงนกขมิ้น แต่ทำนองและจังหวะของเพลงไม่พบความเชื่อมโยงว่ามีความเกี่ยวข้องกับนกแต่อย่างใด มีเพียงแต่บทขับร้องที่มีข้อความเกี่ยวกับนกขมิ้นดังนี้

บทร้องเพลงนกขมิ้น

เจ้านกขมิ้นเหลืองอ่อน	คำลงแล้วจะนอนที่รังไหน
นอนไหนนอนได้	สุขทุกข์ไม่ที่เคยนอน
ลมพัดมาอ่อนอ่อน	เจ้าก็รอนไปตามลมเอ๋ย
ดอกเอ๋ย	ดอกขจร
นกขมิ้นเหลืองอ่อน	คำแล้วจะนอนไหนเอ๋ย

(มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลตัญญ์, 2523, น. 327)

จากบทขับร้องดังกล่าวพบว่าการใช้โวหารเช่นเดียวกับเพลงนางนกรวญและเพลงนางนภอม มีการเปรียบเทียบพฤติกรรมของนกขมิ้นในเชิงบุคลาธิษฐาน เปรียบนกขมิ้นกับคนพเนจรว่าพอคำแล้วจะนอนที่ใดก็ได้นั่นเอง

5.4 กลุ่มเพลงที่มีชื่อเกี่ยวกับนกแต่ไม่ปรากฏทำนองหรือจังหวะชัดเจนว่ามีความเกี่ยวข้องกับนก

ยังปรากฏเพลงอีกกลุ่มหนึ่งที่มีชื่อนกเกี่ยวข้องกับชื่อเพลง แต่ไม่มีทำนอง จังหวะ รวมถึงบทขับร้องเกี่ยวข้องกับนก เช่น เพลงขับนก เพลงกาเรียนทอง เพลงกาจับปากโจลง เพลงลงสรนกกะจอก เพลงหงส์ทอง

สำหรับการนี้รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี ได้อธิบายถึงเพลงลักษณะดังกล่าวไว้ว่า “เช่นเพลงการเวกเล็ก พวกเธอฟังแล้วเห็นเป็นตัวนกกำลังบินเลยไหม ฉันว่าไม่เห็น เพราะฉะนั้นบางเพลงพอแค่จะรู้สึกได้ว่า อ้อ ทำนองแบบนี้ เรื่อยๆ ไม่เป็นพิษเป็นภัย บรรยายได้เท่านั้นเอง” (พิชิต ชัยเสรี, สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2560)

6. อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาเพลงไทยที่เกี่ยวข้องกับนกสามารถจัดประเภทเพลงออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ ประเภทแรก กลุ่มเพลงที่มีทำนองเลียนพฤติกรรมนก ซึ่งเพลงในกลุ่มนี้มักมีทำนองเลียนเสียงร้องของนกเป็นหลัก เช่น การเลียนเสียงร้องของนกกิ้งกือครอดดำในเพลงฉิ่งนกกิ้งกือครอด การเลียนเสียงของนกเขาใหญ่ในเพลงนกเขาชะแมร์ การสร้างเครื่องดนตรีเลียนเสียงร้องของนกโพระดกธรรมดา นกกาเหว่า นกนางแอ่นบ้าน และไก่ป่าในเพลงตับแม่ศรีทองเครื่อง เป็นต้น ส่วนเพลงประเภทที่สอง คือกลุ่มเพลงที่มีกระสวนจังหวะเลียนแบบพฤติกรรมนก เช่น

การเลียนพฤติกรรมการเล่นไหวของอิก้าปากหนาในเพลงกาเต้นก๊อน และการเลียนพฤติกรรมการบินของนกหัวขวานหรือนกไซในเพลงนกไซบินข้ามทุ่ง เป็นต้น เพลงในกลุ่มที่สาม คือเพลงที่ใช้นกแสดงสัญญาณถึงสิ่งอื่น เพลงประเภทนี้มักเป็นเพลงที่มีเนื้อร้องประกอบ โดยมักมีเนื้อร้องที่ใช้โวหารแบบบุคลาธิษฐานเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของนกกับกริยาอาการต่างๆ ของคน และเพลงในกลุ่มสุดท้าย คือกลุ่มเพลงที่มีชื่อเกี่ยวกับนกแต่ไม่ปรากฏทำนองหรือจังหวะชัดเจน ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะใช้เป็นแรงบันดาลใจสำหรับการสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์: นกชายเลนปากช้อน ในลำดับต่อไป

7. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาองค์ความรู้เพลงไทยที่มีแรงบันดาลใจในการประพันธ์จากธรรมชาติด้วยระเบียบวิธีในรูปแบบศิลปกรรมศาสตร์ (ชีววิทยา) ยังไม่แพร่หลายนัก หากนักวิจัยรุ่นใหม่ใช้ความรู้ทางชีววิทยามาร่วมวิเคราะห์ จะทำให้เกิดมุมมองในเชิงลึก ซึ่งจะช่วยสนับสนุนแนวคิดของโบราณจารย์ในอดีตว่ามีหลักคิดในการประพันธ์ที่ลึกซึ้งเช่นไร เป็นแนวทางต่อยอดให้นักประพันธ์เพลงไทยรุ่นใหม่ในอนาคตได้เป็นอย่างดี

8. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ได้รับความร่วมมือจากศูนย์เชี่ยวชาญเฉพาะทางวัฒนธรรมดนตรีไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2538). *ดอกสร้อยแสนรัก*. กรุงเทพฯ: ชุรูสภา ลาดพร้าว.
- คณะบุคคลนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล. (2550). *นกเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- เทศบาลเมืองสกลนคร. (2544). *คู่มือเรียนดนตรี-นาฏศิลป์พื้นเมืองอีสาน*. สกลนคร: เทศบาลเมืองสกลนคร.
- ทองใส ทับถน. (2554, 14 ธันวาคม). *ลายกาเต้นก๊อน พ่อทองใส ทับถน*. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=Zaic6yBORGs>.
- เปลื้อง ฉายรัศมี. (2557, 16 มิถุนายน). *เดี่ยวโปงลาง กาเต้นก๊อน-ครูเปลื้อง ฉายรัศมี*. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=lfaQb8leNuo>.
- พันศาสตร์พินภาษา. (2560, 22 มกราคม). *นกไซ หรือนกไซในภาษาลาว*. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/739365786240792/posts/742092785968092>.
- พิชิต ชัยเสรี. (2560, 26 กุมภาพันธ์). *ข้าราชการนาฏคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. [บทสัมภาษณ์].
- มนตรี ตราโมท, และวิเชียร กุลตัญญ์. (2523). *ฟังและเข้าใจเพลงไทย*. กรุงเทพฯ: ไทยเชชม.
- เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 2. (2544). กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- Bevis, J. (2019). *A complete history of collecting and imitating birdsong*. Retrieved from <https://thereader.mitpress.mit.edu/a-complete-history-of-collecting-and-imitating-birdsong>.
- eBirds. (2023, 20th May). *Thailand*. Retrieved from <https://ebird.org/region/TH?yr=all>.